

Yazarken senindir sözcükler,
bittiğinde yazmak, herkesin olur...

MAVİ YAZILAR

Prof. Dr. Ferruh N. Ayoglu

YORGUN HERKÜL

Bir Gezgin Öyküsü

-I-

Rivayet odur ki... Güzeller güzeliydi Alkmene. Miken Kralı Elektryon'un kızıydı. Amphitryon'un eşi. Hesiodos'a göre Yunanistan'ın en güzel ve en bilge kadını. Karışık hikayedir. Zeus, savaştaki kocasının kılığında girer şehre, Alkmene karşılar kocası sandığı Zeus'u. Rivayet odur ki, Güneş Tanrısı Helios'tan geceyi üç kat uzatmasını istemiştir Zeus. Alkmene gebe kalır Zeus'tan Herkül'e. Sonra kocası gelir sabaha karşı Alkmene'nin. Ondan da gebe kalır Iphikles'e. Mitoloji böyle anlatır bu heteropaternal süperfekandasyon öyküsünü.

Aldatıldığını öğrenen Amphitryon çok kızar, yakmak ister güzeller güzeli karısını, ama Zeus izin vermez, yağmur yağdırır ateşin üzerine. Boyun eğer Tanrının buyruğuna, bağrına basar karısının bir gece aralıkla doğurduğu Herkül ve Iphikles'i.

Böyle anlatılır Yunan mitolojisinin en bilinen kahramanı Herkül'ün hayata geliş öyküsü. Herkül bir kahraman; Tanrı değil. Tanrılar tanrısı Zeus'un bir ölümlüden çocuğu çünkü. Tanrı olmak için bir Tanrı ve Tanrıçanın çocuğu olmak gerekir. Lakin, başı beladadır Herkül'ün. Zeus'un kıskanç karısı Hera'nın hedefindedir. Zorlu görevlerin üstesinden gelmesi gerekir; 12 zorlu görev...

-II-

Takvimler MÖ 390'ı gösterirken Peloponez, veya sıkça kullanılan adıyla Mora Yarımadası'nın kuzeyinde, Korinth yakınındaki Sicyon'da doğdu Lysippos. Doksan yıllık yaşamı yine Sicyon'da, doğduğu yerde sonlanmış Lysippos'un. Mora, ilgi çekici, çetin bir coğrafya. Akdeniz'e bir el gibi uzanır. Beş yıl önce, yine böyle bir Mart ayında, Akdeniz'in dalgalarıyla tanışarak geçmiştik güneyinden.

Gençliğinde bronz işçiliği yapar Lysippos, heykel yapmayı kendi kendine öğrendiği anlatılır. Yaşlı Pliny (Pliny the Elder) olarak da bilinen Gaius Pilinius Secundus'a göre tamamı bronzdan, 1500'den fazla heykel yapmış. Atina Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Asclepius'un kızı Hygieia'nın büstünü yapan Scopas ve Olympia Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Hermes ve Bebek Dionysus'u yapan Praxiteles ile birlikte Antik Yunan'ın en önemli üç heykeltıraşı arasında gösterilir. Dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilen Rodos Heykeli'ni yapan da öğrencilerinden biri; Lindoslu Chares.

Lysippos, Büyük İskender'in kişisel heykeltıraşı; rivayet odur ki, Büyük İskender'in kendisini betimleme izni verdiği tek kişi Lysippos. Milano Papirüsü olarak bilinen belgede Posidippus, onun yaptığı bir İskender

büstünden şöyle bahsediyor:

“Sicyonlu heykeltraş Lysippos, cesur el, kurnaz zanaatkar, İskenderin suretinde yaptığın bronz heykelin bakışında ateş var. Persleri hiçbir şekilde suçlayamayız. Sığırların bir aslanın önünden kaçması affedilebilir.”

Lysippos imzalı İskender betimlemesi için yazılan başka satırlardan biri de şu şekilde: “Lysippos, İskender’in cesaretini ve tüm formunu modelledi. Bu bronzun gücü ne kadar büyük! Tunç Kral, Zeus’a bakıyor ve şöyle demek üzere gibi görünüyor: Yeryüzünü ayaklarımın altına serdim; sen, Zeus, Olympos’a sahip ol.”

Lysippos’un yaptığı bronz heykellerden biri de tükenmek bilmeyen saf bir gücü, sabrı, insanüstü çabayı temsil eden Herkül’e ait. Ama biraz farklı. Heykeli, Herkül’ün kahramanlığına ve gücüne gönderme yapan diğerlerinden ayıran belirgin bir özelliği var. Herkül, görevlerinin tümünü tamamlamış sanki; biraz yorgun ve çok daha “insani”. Lysippos’un heykeli artık yok. Haçlıların 1204’te Dördüncü Haçlı Seferi’nde Constantinopolis’i yağmalamaları sırasında eritildiği düşünülüyor bu efsanevi heykelin; savaş, sadece insanları değil, insana dair her şeyi tüketen bir acımasızlık.

-III-

Marcus Aurelius Antoninus. Bilinen adıyla Caracalla. Roma İmparatoru Septimius Severus ile Julia Domna’nın 186’da doğan büyük oğlu. İmparatorluğun Afrika topraklarında doğduğu için Roma’nın Afrika kökenli tek imparatoru olduğu söylenir.

209 yılında baba ve iki oğul Roma’da üçlü bir imparatorluk yönetimi oluşturuyorlar. Babaları

211’de ölünce, Caracalla kendisinden üç yaş küçük kardeşi Publius Septimius Antoninus Geta ile birlikte imparatorluklarını ilan ediyorlar. Caracalla’nın ilk icraatlarından biri askerlerin maaşını arttırmak. Ne var ki, Caracalla paylaşmaktan memnun değil, tek başına olmak istiyor imparatorluk koltuğunda. Kardeşi Geta’yı öldürüyor, durmuyor, karısını, kayınpederini öldürüyor. Ne var bunda, bu tür işler pek çok kralın, padişahın, imparatorun öyküsünde var demeyin. Caracalla’ya yetmiyor, İmparatorluğun tanınmış isimleri de dahil Geta’yı destekleyen 20 binden fazla insanı öldürüyor.

Gal pelerini taktığı ve bunu yaygınlaştırdığı için Caracalla adıyla anıldığı söylenen bu adamın neye benzediğini merak edenler olabilir. Her imparatora hatta her diktatörde olduğu gibi, onun da büstünü, heykelini yapanlar olmuş. Antalya Arkeoloji Müzesi’nde Caracalla’nın 2.20 metre boyunda bir heykeli sergileniyor. Perge kazılarında bulunan heykel Caracalla’nın bütün olarak günümüze kadar ulaşan tek heykeli. Caracalla’yı sevmiyorum, ve bu nedenledir ki, bu eli kanlı adamın fotoğrafını buraya almıyorum.

Giderek acımasız bir diktatöre dönüşen, aslında gidişatı gelişinden belli Caracalla’nın, bir en bir boy 6 yıl süren iktidarında üç önemli şey yaptığı söyleniyor; İmparatorluğun vergi gelirlerini artırmak için uygun bulduğu kişilere Roma vatandaşlığı veriyor, askerlere maaş olarak dağıtılan sikkelerdeki gümüş miktarını azaltıyor, bir de Roma’nın dışına büyük bir hamam yaptırıyor. Caracalla’nın olasılıkla babası tarafından başlatılan işi kendi zamanında büyük ölçüde tamamladığı

Fernase Herkülü, Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi
(Fotoğraf: F.N. Ayoğlu)

aktarılıyor. Bir de ilginç hesap var. Bu hesaba göre, işin Caracalla zamanında büyük ölçüde tamamlanmış olması için hamam inşaatında çalışan yapı işçilerinin altı yıl boyunca her gün 2000 tondan fazla malzeme yerleştirmeleri

gerekiyor. Roma düzenini hayal etmek için güzel bir örnek. Caracalla Hamamı olarak bilinen hamam bugün de yolu Roma'ya düşen turistlerin ve gezginlerin uğrak noktalarından biri.

Caracalla, yaptırdığı hamama koyulmak üzere Lysippos'un bronz heykelinin üç metreden biraz daha uzun, büyütülmüş bir kopyasını yaptırıyor. Bu arada, heykeli yapan heykeltıraşın Glykon olduğu söyleniyor ama Glykon'un başka bir heykeli bilinmiyor.

Caracalla'nın hamama koydurduğu heykel, zamanla harabeye dönüşen hamam alanında 1546 yılında yeniden keşfediliyor ve Guglielmo della Porta tarafından Papa III. Paul'un torunu Kardinal Alessandro Farnese'nin koleksiyonuna dahil edilmek üzere satın alınıyor. Bu yüzden hala "Farnese Herkülü" olarak anılıyor. İlgi çekici bir ayrıntı; della Porta'nın heykelin eksik parçalarını tamamlamak için yaptığı bacaklar öylesine beğeniliyor ki, Michelangelo'nun önerisiyle, orjinal parçaların 1787'de Borghese koleksiyonundan gelişine kadar korunuyor. Heykel, uzun bir zaman boyunca Roma'da bulunan Farnese Sarayı'nda kalıyor. Saray için de küçük bir not ekleyelim. 1534-1546 arasında yapılan Saray, 1936 yılında 99 yıllığına Fransa'ya veriliyor ve bugün Fransız Büyükelçiliği olarak kullanılıyor.

Farnese Herkülü 1787'de Farnese Koleksiyonunun büyük bölümüyle birlikte, bugün etkileyici duruşu ve görülesi güzelliğiyle ziyaretçilerini karşılayan mevcut yerine, Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi'ne (Museo Archeologico Nazionale di Napoli) taşınıyor.

Bir de gezgin notu ekleyelim. Roma'ya gelip, buralara kadar gelmişken Pompei'yi, Vezüv'ü de görelim diyenler için, hele de tren yolculuğundan hoşlananlar için cazip bir gezgin rotası ilk etapta Roma-Napoli olarak planlanabilir. Müzeye Napoli Tren İstasyonundan yarım saatlik yürüyüşle ulaşılabilir.

-IV-

Lysippos'un bronz heykelinden yola çıkarak yapılmış ve bugün daha çok "Yorgun Herkül" veya "Fernase Herkülü" olarak bilinen heykelin İspanya'dan İskoçya'ya, İngiltere'den Almanya'ya, Versailles Sarayı'ndan Cornell Üniversitesi bahçesine kadar çok sayıda coğrafyada çok sayıda örneği var. Ama oralar uzak diyenlere daha yakından bir önerim var.

Yolunuz Antalya'ya düştüyse, yazın kavurucu sıcağına yakalanıp serin bir soluk arıyorsanız Antalya Arkeoloji Müzesi'ne gidin. Yorgun Herkül orada sizi bekliyor. Hatta, sadece Yorgun Herkül için değil, bırakın işi gücü, mutlaka gidin görün bu önemli müzeyi. Yorgun Herkül en güzel örneklerinden biriyle Antalya Arkeoloji Müzesi'nde sizi bekliyor.

Bir de güzel ve ilham verici öyküsü var Yorgun Herkül'ün. Ülkemizin önemli ve gurur verici isimlerinden Jale İnan, 1914'te İstanbul'da doğmuş. 1934'te Aleksander von Humboldt Bursu'nu kazanarak Almanya'ya arkeoloji okumaya gitmiş. Bir yıl sonra, 1935'te Türkiye Cumhuriyeti Bursu kazanmış. Gittiğinde Almanca bilmiyormuş, çalışmış öğrenmiş, üniversite kaydını o zaman yapmışlar. Berlin Üniversitesinde, arkeolog olmak için Latince ve Grekçe öğrenmek gerekir demişler, çalışmış öğrenmiş. Bir de ata binmeyi öğrenmiş; babasının önerisiyle, arkeoloji

çalışmalarda işe yarar diye. Berlin ve Münih Üniversitelerinde tamamladığı lisans ve doktora eğitimleri sonrasında 1943'te Türkiye'ye dönmüş. 1953'te doçent, 1963'te profesör olmuş. Prof.Dr. Jale İnan, ülkemizin ilk kadın arkeoloğu.

Antalya Arkeoloji Müzesi'ne yolunu düşürüp Yorgun Herkül ile tanışanlar hemen fark edecektir. Heykelde sol tarafta bel bölgesinden başlayan ve sağda kaburga kemiklerinin altına doğru uzanan belirgin bir kırık hattı uzanır; hat sağ kolda da devam ediyor izlenimi verir. İki parça üst üste koyulmuş gibi durur adeta. Öykü de burada bir yerde başlar sanki.

Yorgun Herkül, Prof.Dr. Jale İnan ve ekibi tarafından, 1980 yılında, Kaldıkları Aksu Köy Enstitüsü'nde her gün 45 dakika yürüyerek ulaştıkları Perge kazı alanının Perge kazılarında, Güney Hamamı tarafında bulunmuş. Ne var ki, heykelin sadece belden aşağısı varmış. Dikkatli bir göz, gazeteci Özgen Acar, 1990 yılında yaptığı bir haberde heykelin üst kısmının ABD'de Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde (Boston Museum of Fine Art)sergilendiğini duyurur. Boston'daki heykel, tarihi eser koleksiyoncusu Shelby White ve Leon Levy ile müze tarafından yarı yarıya satın alınmış; müzeye kayıt tarihi de 31 Aralık 1981.

Heykelin üst kısmının kaçırıldığını düşünen ve onlarca yılın deneyimi ile fotoğrafları gören Jale İnan Boston'daki parçanın Perge'de bulunan heykelin üst kısmı olduğundan emin oluyor. Düşüncelerini ispatlamak için iki kez ABD'ye gidiyor, her iki parçanın uyumunu incelemek üzere kurulan bilirkişi heyetinde çalışıyor. 23 Mayıs 1991'de

Kültür Bakanlığı'na, 15 Temmuz 1991'de Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne heykelle ilgili raporlar sunuyor, Berlin Üniversitesi'nde kendisinden "Roma Portreleri dersi aldığı Max Wegner için hazırlanan armağan kitaba Almanca bir makale yazıyor.

Aslında, İnan ve Herkül'ün ortak bir yönü var gibi geliyor bana. İnan da Herkül gibi, yorulmak bilmez bir direnç, sabır ve mücadele örneği gösteriyor. Yaptıklarıyla Boston'daki heykelin Türkiye'den kaçırılmış olduğu iddiasının alt zeminini oluşturuyor. Ve 1992 yılına gelindiğinde Boston'daki parçanın Perge'de bulunan heykelin üst parçası kanıtlanıyor.

Prof.Dr. Jale İnan, Türkiye'nin ilk kadın arkeoloğu 2001 yılında, 87 yaşındayken aramızdan ayrılıyor. 22-23 Eylül 2011'de Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Boston Güzel Sanatlar Müzesi heyetleri arasında gerçekleştirilen "iyi niyet görüşmeleri" sonucunda imzalanan "mutabakat zaptı" ile Boston'daki heykel Türkiye'ye getiriliyor ve iki parçası birleştirilen Yorgun Herkül 9 Ekim 2011 tarihinde Antalya'da sergilenmeye başlıyor. Belki bilimin ışığında, onca tutku, kararlılık ve inançla izini sürdüğü Yorgun Herkül'ün, senin de söylediğin gibi yuvasına kavuşmasını göremedin ama teşekkürler Jale Hoca, teşekkürler. Bir de darısı diğerlerinin başına diyelim. Güzel ülkemden taşınan diğerlerinin başına.

-V-

Yorgun Herkül'ün ilk bakışta göze çarpan diğer özelliğiyle bitirelim bu gezgin öyküsünü. Karşısına geçip durduğunuzda size, gözlerinizin içine bakmaz Yorgun Herkül. Başı hafifçe öne eğiktir. Ve vücudunun arkasında,

Yorgun Herkül, Antalya Arkeoloji Müzesi
(Fotoğraf: F.N. Ayoğlu)

bir şey saklıyor, göstermek istemiyor gibi duran sağ eli merakla çağırır sizi.

Rivayet odur ki... Bir Titan olan ve dünyayı sırtında taşıyan Atlas ve Gece Tanrıçası Nyks'in kızlarıdır onlar. Bazıları Hesperus da derler Gece Tanrıçasına. Hesperidler olarak bilinirler. Çoğuna göre üç kardeşirler; Aigle, Eryhie ve Hesperethusa. Bazen dördtür

Fernase Herkülü, Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi (Fotoğraf: F.N. Ayoğlu)

sayıları, bazen yediye çıkar. isimleri bile değişir bazen. Batı Kızları da denilir onlara.

İçinde ölümsüzlük bahşeden altın elmalar veren ve bir ejderha/yılan tarafından korunan bir ağacın bulunduğu, yeri bilinmez, güzeller güzeli cennet bir bahçede yaşarlar. Biliyorum, elma ağacı, yılan, cennet gibi ama gizli bahçe, bazılarımız için tanıdık gelebilir. Ama oraya takılmayalım şimdi biz. Kimilerine göre Atlas Dağı'nın eteklerindedir bahçeleri, kimine göre Okyanus'un sınırında, gece ile gündüzün birleştiği yerde.

Hesperidlerin gizemli bahçesi, şu bizim Zeus ve Hera kardeşler evlenirken birbirleriyle, büyük-büyükbabaannesi tarafından Hera'ya düğün hediyesi verilir. Biliyorum biraz karışık ama şaşırmayın; Zeus ve Hera kardeştirler aslında, Tanrıların işlerine akıl sır ermez bazen ve türlü türlü vardır anlatıların.

Ve yine rivayet odur ki... Herkül'ün elinde tuttuğu altın elmalar son göreviydi onun. Hesperidlerin bahçesindeki altın elmaları alıp Eurystheus'a götürmeliydi. Bitmişti. Yorgundu. Nemea Aslanı'nın postunu sardığı budaklı sopasına yaslanıp soluklanıyordu.

Hani başlangıçta anlattığımız Alkmene ve kocası Amphitryon var ya, o Amphitryon'un amca oğludur bu Eurystheus; ikisi de Perseus'un torunu yani. Ve Hera, Perseus'un torunlarından ilk doğanın kral olacağını bilen kıskanç Hera, yine yapar yapacağını. Kral olamasın diye Herkül ve Iphikles, yedi aylıkken doğmasını sağlar bu Eurystheus'un, kral yapar koca Myken'e. Ve Eurystheus, bir kefareti ödemek için kendisine sığınan Herkül'den, kendisine krallığını sunan Hera'nın Hesperidler Bahçesindeki elmaları getirmesini ister.

Ne diyelim, gökten üç elma düştü bahtımıza...